

Hälsobegreppet i ett annorlunda perspektiv

Uffe Juul Jensen, Peter Fuur Andersen. **Sundhedsbegreber, filosofi og praksis.** 208 sidor. Århus: Forlaget Philosophia, 1994. Pris 184 dkr. ISBN 87-88-66338-8.

Recensent: professor Charli Eriksson, Folkhälsoinstitutet, Stockholm.

Inom ramen för den danska statens humanistiska forskningsråd startade 1990 ett forskningsprogram om »Sundhed, menneske og kultur». Den här boken är ett intressant resultat av denna tvärvetenskapliga forskning. Forskningen som redovisas har bedrivits genom en fruktbar dialog mellan hälsoforskare, med nära anknytning till praktiken, och filosofer och andra humanister, som med sina olika forskningsbidrag deltar i det filosofiska och vetenskapsteoretiska äventyr som utforskandet av hälsobegreppets teori och praktik innebär.

Antologin innehåller sex olika kapitel, som stimulerar tänkandet kring ett begrepp som både har roat och oroat mig under alla mina år som folkhälsoforskare. Filosofen och vetenskapsteoretikern Uffe Juul Jensen konstaterar inledningsvis att vår tids hälsobegrepp snarare präglas av mångfald än av enhet. Detta kommer bli till uttryck i en kamp om äganderätten till hälsobegreppet: tillhör det den medicinska professionen eller råder alla över det i kraft av att leva ett liv med förtretligheter med hälsan och i ständig kamp mot dessa?

Fundamentalism och relativism

Juul Jensen skiljer mellan essentialisten och nominalisten. Den förre ser begrepp som representanter för något bestämt, något verkligt och oföränderligt. Idealet är då att förankra och utveckla praxis genom begrepp som fångar fenomenens essens; ett förhållningssätt som i sig är kunskapsteoretisk fundamentalism med risk för etnocentrism. Nominalisten ser däremot begrepp som ord som används på bestämda sätt, i överensstämmelse mellan teori och praktik.

Denna kunskapsteoretiska spänning mellan fundamentalism och relativism är inled-

ningskapitlets kärna. Juul Jensen använder den danska kulturhistorikern Troels-Lunds arbete »Sundhedsbegreber i Norden i det 16. Århundrede» som utgångspunkt. Troels-Lunds arv till eftervärlden framhåller att hälsa inte kan uppfattas som en avgränsad och isolerad egenskap och att den aldrig kan belysas endast utifrån, utan den personliga upplevelsen är oundgänglig. Troels-Lund menar också att hälsa inte kan tänkas utan att samtidigt aktualisera begreppet liv.

Hälsa har också samband med livssyn, menar Juul Jensen. Utvecklingen av hälso-praxis har som primärt mål att stödja och främja människors möjlighet att bemästra sin situation. Men detta har sina begränsningar. Den ömsesidiga omsorgen behövs, och på samhällsplanet har hälsa samband med rättvisa. Fokuseringen i denna bok på autonomi och folklig förståelse bortom experttänkandet är en reaktion på hela detta århundrades expertkultur.

Det öppna hälsobegreppet

Filosofen Steen Wachterhausen argumenterar för ett öppet hälsobegrepp baserat på subjektets situationsbundna handlingskapacitet eller mer detaljerat som förhållandet mellan subjektets mål (värderingar), livsbetingelser och dess kroppsbundna (psykiska och fysiska) handlingsfärdigheter.

Han tar avstånd från såväl hälsorelativism som hälsofundamentalism och landar i en preliminär bestämning av hälsa som förmåga att infria mål under givna livsbetingelser.

Teoretisk och empirisk analys

Folklivsforskaren Lene Otto analyserar kampen om hälsobegreppet teoretiskt och empiriskt. Den moderna medicinen är inriktad på orsakstänkande och »det stora förebyggande projektet» fokuserar på friskhet och hälsa som medel. Mot detta ställer Otto »det goda livet»-projektet med målet lycka, hälsa som mål och ett holistiskt tänkande. Hon menar dock att dessa båda projekt hör samman och att den multifaktoriella sjukdomsmodellen är

ett led i att hälsa övergår i livskvalitet.

Kampen om hälsobegreppet beskrivs som en konflikt mellan »tekniker» och »romantiker». Kan det vara medicinens uppgift att göra människor lyckliga? Den moderna hälsodyrkaren finns inte menar Otto. Hälsan har inte den universella betydelse i människors liv som hälsoarbetare ofta tror.

Hälsopsykologi

Psykologen Peter Elsass ser hälsofrämjande som ett hälso-psykologiskt perspektiv på samarbete mellan lekmän och professionella. Hälsopsykologi är ett barn av den ökande krisen i behandlingssystemet.

Ålderdom och hälsa

Pia Fromholt och Karen Munk tar upp åldrande, normalitet och hälsa. De beskriver ett paradigmskifte från att se ålderdomen medicinskt som sjukdom eller kulturell artefakt och psykologiskt som defekt, regression eller social katastrof till att merparten av dagens gamla är i stort sett friska, psykiskt välfungerande och socialt välintegrerade. Den psykologiska utvecklingspotentialen i dagens ålderdom är ett utmanande motsatsförhållande till det biologiska åldrandet.

Psykisk hälsa

Psykologiska hälsobegrepp diskuteras också av Hysse Forchhammer och Morten Nissen. Deras utgångspunkt är dock annorlunda. De utgår från den kritiska psykologins perspektiv—det subjektivtvetenskapliga paradigmet. Psykisk hälsa handlar då om människors konkreta handlingsmöjligheter och deras bestämningsfaktorer. De kritiserar fokuseringen i dagens diskussion av hälsobegrepp på individbundna möjligheter till hälsa.

Ole Dreier belyser hälsobegreppet inom psykosocial praxis. Han kritiserar hälso-psykologins snävhet och medicinska orientering. Hälsa är en praxis som bör bestämmas praktiskt, relationellt, historiskt och utvecklingsinriktat. Den humanistiska hälsoforskningen är inte bara lekmäns hälsoupfattning, begrepp och praxis. Den berör många parter, och den bör utveckla en begreppsapparat som avbildar de inre sammanhangen.

Stimulerar tänkandet

Denna danska bok om hälsobegreppet är en spännande läsning som ger mycket stoff att fundera vidare över. De olika bidragen i boken visar på motsättningar som kanske alltid kommer att finnas runt fenomenet hälsa, om vi nu vågar se det som något annat än avsaknad av sjukdom och död. Boken har få referenser till den svenska och övriga nordiska humanistiska hälsoforskningen. Den har ett annorlunda perspektiv och verkar ha mer kontinental än amerikanska rötter.

Boken rekommenderas varmt till dem som funderar över det ofullgångna i hälsobegreppet. Den är krävande men ger den nyfikne mycket. Särskilt fascinerande för mig var redogörelsen för Troels-Lunds pionjärbete om hälsobegrepp som kom redan 1911. Det blir intressant att ta del av mer från detta danska forskarnätverk med filosofiska institutet vid Århus universitet som knutpunkt. •

Antologi om hälsobegreppet

Kristian Klockars, Bernt Österman, red. **Begrepp om hälsa. Filosofiska och etiska perspektiv på livskvalitet, hälsa och vård.** 288 sidor. Stockholm: Liber Utbildning, 1995. Pris ca 250 kr. ISBN 91-634-1405-8.

Recensent: professor Charli Eriksson, Folkhälsoinstitutet, Stockholm.

I en innehållsrik antologi har 16 författare bidragit med olika perspektiv på hälsobegreppet. Boken är en vänbok till Ingmar Pörn, filosofiprofessor vid Helsingfors universitet, på dennes 60-årsdag i augusti 1995.

I motsats till festböcker i allmänhet, som ofta visar upp en mängd olika, ofta mycket disparata artiklar, är detta en samlad bok om hälsa, där många bidrag tar sin utgångspunkt i Pörns holistiska handlingscentrerade hälsobegrepp: »En individ har god hälsa om och endast om han har den repertoar som hans generaliserade anpassning kräver. Han har mindre god, dålig eller extremt dålig hälsa allteftersom hans repertoar i tilltagande grad avviker från den som hans anpassning kräver.» Några bidrag är omtryckningar, andra

har skrivits speciellt för denna bok.

Många bidrag utifrån Pörns holistiska syn

Filosofen Lennart Nordenfelt, vid Tema Hälsa och Samhälle i Linköping, diskuterar holistiska hälsoteorier, vilka utgår ifrån idén att en persons hälsa, antingen helt eller delvis, består i att personen har en potential eller förmåga att utföra vissa handlingar eller förverkliga vissa mål. Handlingsförmågan är en treställig relation med termerna den handlande personen, personens mål och omständigheterna under vilka personen agerar. Ytterligare två forskare från Tema H medverkar i boken, sociologen Gunilla Tegern och lektorn Per-Erik Liss.

Medicinetikern Göran Hermerén diskuterar hälsa och etisk analys i ett aktörsperspektiv. Filosofen Bengt Molander kritiserar hälsobegrepp som bygger på anpassning och särskilt att en anpassning till vilken miljö som helst skulle innebära hälsa. Pörns hälsomodell verkar se människan som en »economic man», och hälsa blir den ekonomiskt rationella personens hälsa. Molander argumenterar för en vidare målrationellitet som erkänner människans grundläggande socialitet.

Den norske medicinetikern Knut Erik Tranoy argumenterar för ett minimalistiskt hälsobegrepp som bör vara relaterat till sjukdom i den meningen att det i första hand, men inte enbart, är sjukdom som ger tillträde till hälsovårdens tjänster.

Intressant inblick i finsk diskussion

Antologin innehåller en rad intressanta bidrag från finska forskare. Filosofen Georg Henrik von Wrights bidrag handlar om behov, »en varelse behöver sådant som det är illa för den att undvara». Behov och begär är inte samma sak. I varje kultur, menar von Wright, finns ett frö till konflikt mellan det som människan önskar och åtrår eller hetsas till att söka och det hon verkligen behöver (målinriktad rationalitet).

Filosofen Ilkka Niiniluoto framhåller att vårdvetenskapen är en »praktisk vetenskap» och bör därför granskas utgående från begrepp som handling, förmåga och professionalism.

Filosofen Matti Häyry diskuterar livskvalitet. Lektorn i vårdlära Anneli Sarvimäki lyfter fram viktiga frågor kring livskvalitet sent i livet. Filoso-

fen Lars Hertzberg resonerar om depressionens obeskrivbarhet. Han varnar för att oavsett om användningen av diagnosen är symtom- eller orsakscentrerad förledas till att ge dessa former av lidande en större enhetlighet än de i verkligheten besitter.

Filosofen Heta Häyry analyserar hälsofostran och dess målsättningar i en intressant moralfilosofiskt inriktad granskning av den konkreta verksamheten. Hälsofostrans direkta målsättning kan enligt Häyry endast vara att de praktiska och kunskapsmässiga förutsättningarna hålls aktuella samt att försäkra att dessa finns inom räckhåll för varje medborgare.

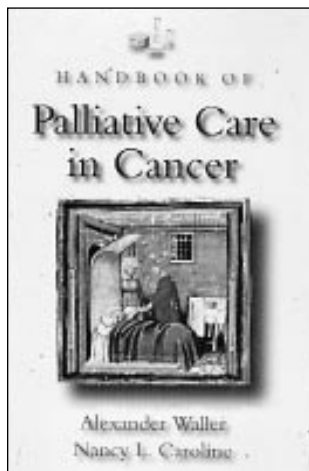
Två svenskar avslutar

Boken avslutas med två svenska bidrag. Läkaren Olle Hellström argumenterar i artikeln »Jonas val – att ha en sjukdom, vara sjuk eller må dåligt» för en dialogorienterad allmänmedicinsk teori och den centrala betydelsen av förståelse av innebörden av sjukdomsupplevelse som språk. Patienter vill bli förstådda, och om svårigheten ligger i patientens relation till yttervärlden måste vi hjälpa honom eller henne att se sin situation framhåller Hellström. Lektorn i omvårdnad Barbro Gustafsson, som samarbetat med Pörn, belyser betydelsen av interaktiv bekräftelse och upplevelser av hjälp.

Variierande svårighetsgrad

Boken vänder sig till alla som reflekterar över begreppsliga och etiska frågor om hälsa. Den lider av antologins ojämnhet, men detta ger också boken en stimulerande variation. Svårighetsgraden varierar mellan de olika kapitlen, som i allmänhet inte förutsätter någon särskild filosofisk kunskap utöver gymnasienivån. Boken berör hälsobegreppets tillämpningar, men den har en teoretisk slagsida. Frågan om hälsobegreppet är ännu öppen, och det ofullgångna verkar ha stimulerat många att delta i forskningen kring hälsa. Boken gav mig intressant inblick i den finska diskussionen kring hälsobegreppet genom att artiklar som tidigare publicerats enbart på finska nu även presenteras för en svensk läsekrets. •

NYA BÖCKER

Lätthanterlig handbok om palliativ cancervård

Waller Alexander, Nancy L Caroline. **Handbook of palliative care in cancer**. 485 sidor. Boston–Oxford–Melbourne: Butterworth–Heinemann, 1996. Pris £ 25. ISBN 0-7506-9744-X.

Recensent: allmänläkare
Ulla Söderström, Axlagården,
Umeå.

»Handbook of palliative care in cancer» är skriven av Alexander Waller och Nancy L Caroline, läkare som förestår var sitt hospice i Israel. Detta är verkligen en handbok: liten, lätthanterlig, kompakt, innehåller allt, systematiskt uppställd, lätt att hitta i, ger snabb information. Till sin karaktär påminner den om handböckerna i akut medicin – de som finns i fickan hos alla unga läkare som vill ha trygg och snabb tillgång till adekvat information.

Farhågor kom på skam

Jag blev till att börja med aningen avskräckt när jag såg den schematiskt stolpade uppställningen, förkortningarna och pilarna. Hur skulle man på detta sätt kunna förmedla den palliativa vårdens kärna? Jag tänkte på den nya svenska läroboken i palliativ medicin där man närmast i essäform koncentrerat sig på människosyn och teamarbete. Mina farhågor

kom på skam. Allt detta finns med som en självklarhet, men det är inte det man har fokuserat. Man har i stället inriktat sig på att tala om hur man praktiskt och konkret skall kunna realisera den palliativa vårdens mål. När det kommer till kritan handlar det ju om den plågsamma vardagen: smärtan, illamåendet, klådan, hickan, den torra munnen, den envisa hostan, aptitlösheten, den oändliga tröttheten. Hur kan vi hjälpa?

Praktiska råd om samtliga symtom

Jag blir imponerad av den stora erfarenhet som måste ligga bakom den här boken. Man kan slå upp vilket symtom som helst: man redovisar möjliga orsaker, behandlingsstrategier – och även hur man kan förklara för undrande och oroliga anhöriga till döende patienter. Man ger råd om kost vid olika gastrointestinala problem, om hudvård, ja egentligen om all praktisk skötsel. Man ger konkreta medicineringsråd – när och hur man kan använda olika farmaka, även när det gäller avslutande av medicinering då livet närmar sig slutet.

Hur gör man för att hjälpa en svårt sjuk person att genomföra något mycket viktigt – att orka med sonens bröllop eller barnbarnets dop? Även när det gäller problem av den karaktären har man handlingsstrategier – råd som vi här i Sverige dock inte kan följa helt eftersom vi inte har tillgång till de amfetaminpreparat som skulle vara pricken över i:et i sådana situationer.

Appendix med farmakaöversikt

I anslutning till varje avsnitt finns väl uppdaterade litteraturlistor. Som ett appendix finns en utförlig översikt över de farmaka som används i den palliativa vården omfattande även aktuella preparats inbördes blandbarhet i infusion.

Självklar läro- och uppslagsbok

Någon översättning är väl inte att vänta, men jag tycker inte att språket bör utgöra något hinder för bokens användning. Den koncisa uppställningen gör engelskan mycket lättläst.

Jag ser den här boken som en självklar läro- och uppslagsbok på varje enhet där man arbetar med palliativ vård – ett utmärkt komplement till den svenska läroboken i palliativ medicin. •